

ADATTÁR

Papp Júlia

KOLOZSVÁRI TAMÁS GARAMSZENTBENEDEKI OLTÁRA FELIRATÁNAK 19. SZÁZAD ELEJI EMLÍTÉ- SEIRŐL*

Az oltár alkotóját, Kolozsvári Tamást, a kép donátorát, Péterfia Miklós győri olvasókanonokot, illetve a mű elkészülésének időpontját (1427) a kutatás jelenlegi állása szerint¹ az Új Magyar Sion 1885-ös, később feledésbe merült adatközlése után a 20. század elején Gerevich Tibor azonosította.² Az 1905-ben egy tűzvész során megsemmisült predellán lévő szöveget azonban már a 19. század elején ismerték és publikálták.

Kruchten József ügyvéd a Tudományos Gyűjtemény 1821. évfolyamának Tudománybeli Jelentések rovatában Hazai Művészek címmel egy ismertetést közölt. Ebben középkori festőkre vonatkozó okleveles adatok említése³ után a következőket írja: „Emlékezet okáért ide irom azt is, a' mit a' nagy érdemű Kovachich Márton Repertoriumának 4778-dik száma alatt egy Garan Szent Benedeken található Képről hiven leirt: „Item istam Tabulam fecit fieri honorabilis Vir D. Nicolaus de S. Benedicto filius Petri dicti Petrus lector et Canonicus Ecclesiae Jaurinensis, Cantorque Capellae Regiae Maiestatis per Magistrum Thomam Pictorem de Kolosvár. – (A' Tzimerek után) Ad honorem Sanctae et Individuae Trinitatis et Virginis Matris gloriosae, et S. Egidii, et omnium Sanctorum, ut ipsi intercedere dignentur pro anima eius, et animabus Petri et Consanquineorum, et omnium Benefactorum suorum in conspectu Domini nostri Jhesu Christi amen. A. D. 1427”.⁴

Kruchten írása nem maradt visszhang nélkül. Egy évvel később Cserey Farkas a Magyar Kurirban megjelent „Hazafi Óhajítás”-át így kezdi: „Az igaz érdemű Kovachich Úr után említetik a' Tudom. Gyűjt. 1821. eszt. II. Kötetének 124 lapján, hogy Garán-Szent-Benedeki Templomban, 1427. esztendőben per Magistrum Thomam pictorem de Kolosvár festett Oltárkép áll.” Cserey javasolja, hogy az oltárt egy hazafi másoltassa le, s helyeztesse „a' Magyar' Nemzeti Kincs' nagybecsű Tárházába, a Pesti Nemzeti Muzeumba.”⁵

A garamszentbenedeki tábla feliratát lejegyző Kovachich Márton György történettudós régóta törekedett a hazai művelődés tárgyi emlékeinek megismertetésére. Merkur von Ungarn (1786–1787) című folyóirata programjában az irodalmi és művészeti hírek között a következők közlését vette tervbe: „Nachrichten von neu entdeckten alten Denkmälern. Als: Gebäuden, Straßen, Meilen und Ehrensäulen, Grabmälern, Inschriften, Statuen, Urnen, Vasen, Lampen, Münzen u. dlg. sowohl aus der alten, als auch der mittleren Zeit.”⁶ A következő évben egy „tudós társaság” nevében felhívást tesz közzé a sajtóban: egy „tudós gyűjtemény” kiadását tervezi, melybe bárki küldhet írásokat. A tervezett kötetben a történeti, természeti, orvosi stb. ismeretek mellett helyet kapnának „...Mindenféle historica Inscriptiók, mellyek sok már elpusztult várakban, palotákban, templomokban, temető helyek-

ben Criptákban 's a' t. találatnak, de a' mellyek a' Haza históriáját nagyon világosíttyák ... Régi Római Inscriptiók, mellyek a' Hazában még mostan-is gyakran találatnak...Fel-talált régiségek ..."⁷

1802-ben a nádorhoz írt memorandumában egy olyan államilag fenntartott intézmény létrehozására tett javaslatot, mely a magyar vonatkozású könyvek, oklevelek, kéziratok mellett pénzeket, érmekeket, arcképeket is gyűjtene.⁸ 1809-ben egy magyarországi gyűjtő utat tervezett, melynek során a vidéki levéltárakat, könyvtárakat és gyűjteményeket akarta meglátogatni – részben vásárlás céljából.⁹

A gyűjtő útra végül hivatalos megbízással jutott el. Egy országgyűlési hadügyi vita kapcsán Kovachichot az Ürményi József által kinevezett subdeputatio 1810-ben azzal bízta meg, hogy vidéki levéltárakban gyűjtse össze a banderális kötelezettségekre vonatkozó forrásokat, hiteles adatokat. A nádornak a gyűjtőmunkára vonatkozó utasításában az is szerepelt, hogy a megbízott lehetőség szerint vásárlásokkal, ajándékozatásokkal gyarapítsa a Nemzeti Múzeum és az Archivum Regni anyagát.¹⁰ Kovachich a garamszentbenedeki konventet 1811 júliusában megkezdett második útja során látogatta meg.¹¹

A tudós a levéltári és tudományos gyűjtő útjai során elébe került forrásokról, adatokról a *Repertorium Manuscriptorum et Monumentorum Diplomaticorum in Expeditione Diplomatico-Literaria conscriptum. Anno 1810, 1811, 1812* című kéziratban¹² számolt be. Az összesen 6368 tételt tartalmazó, kézzel írott *Repertorium* 161. oldalának alsó harmadában „In Archivo Conventus S. Benedicti de juxta Garan” megjelölés alatt olvasható – valóban 4778. sorszám alatt – a Krüchten József által idézett latin szöveg. A szöveget semmiféle magyarázat nem előzi meg, csupán a következő latin nyelvű sőr követi: „NB: Est Inscriptio Tabulae in pariete pendens.” Azaz: Nota bene: A falon függő tábla felirata. Kovachich és Krüchten szövege között – néhány rövidítést leszámítva – csak annyi említésre méltó eltérés van, hogy Kovachichnál Colosvar, Krüchtennél pedig Kolosvár szerepel. Ezeknek a 19. század eleji adatközléseknek a jelentőségét nemcsak abban kell keresnünk, hogy nyilvánvalóvá válik: a garamszentbenedeki oltár feliratát, s ezen keresztül a mű alkotóját, megrendelőjét, keletkezésének körülményeit már ekkor ismerték, hanem abban is, hogy megerősítik a felirat eredetiségét, s azt, hogy szövege 1811-ben Garamszentbenedeken lett lemásolva.

Kolozsvári Tamás tehát – ha művészetének kvalitásával, jelentőségével nem is, de személyével mindenképpen – már a 20. századi felfedezés előtt egy évszázaddal felkeltette a hazai művelődés (s benne a képzőművészet) történetét kutató tudósok és történetbúvárok érdeklődését. A régi magyar művészet eme név szerint is ismert képviselőjének kiemelésében mindkét esetben rokon indítékokra bukkanhatunk. Az európai nemzetek kulturáltságának foka a reneszánsz óta – részben az ókorra visszavezethető, s a 18. század végéig ható klíma-elmélet alapján – egy sajátos „művelődési versenyben” vettett össze. A barbárságnak, illetve a kultúra művelésére való alkalmatlanságnak az itáliai humanisták által hangoztatott vádját a németek – többek között régebbi és kortárs német képzőművészek tevékenységére vonatkozó adatok összegyűjtésével, művészéletrajzok kiadásával – már a 16. század óta szisztematikusan igyekeztek megcáfolni.¹³ A 18. század elejétől a hazai tudósok is kezdték visszautasítani azokat a sommás – ekkor már első-sorban német szerzőktől származó, többnyire a reneszánsz időszakából hagyományozódott retorikai toposzokat ismételtető – megítéléseket, melyek szerint a ma-

gyarok nem alkalmasak a tudományok és a művészetek művelésére.¹⁴ A nemzet-karakterológiai alapokra épített vádak visszautasításának fontos eszközeit jelentették a 18. század második felében, illetve a 19. század elején azok a hazai törekvések, melyek a nemzet korábbi kulturális-művelődési eredményeinek előszámlálására irányultak.¹⁵

Ezekhez a törekvésekhez csatlakozott Krüchten József, amikor középkori udvari festők alakját akarta megvilágítani a honi érdeklődők előtt: „Hogy Atyáink sem voltak érzéketlenek a' Szép Mesterségek eránt,” – írja – „annak gyönyörű tanuji az Udvari Képirok.”¹⁶ Krüchten azonban ezen túl is érzékelt, s hangsúlyozta a garamszentbenedeki oltár felirata forrásértékének jelentőségét: „Talán ez most a' régi Magyar Festésnek egy igen régi, vagy legrégebb nyoma!”¹⁷

Az európai „művelődési versenyben” hangoztatott 18–19. századi érvek talán nem is olyan távoli visszhangja – természetesen új felhangokkal (pl. a magyar faj kárpát-medencei kultúrfölényének hangoztatásával) bővülve – jelentkezik a régi magyar művészet „protagonistáinak” – M S mesternek és Kolozsvári Tamásnak – 20. század eleji felfedezésében is. Életművük visszamenőleg is megcáfolja a fél évezredes negatív megítéléseket: „A mai magyar művészetet egész Európa elismeri, miért tagadják meg ugyane faj régi képviselőitől tudatosan a művészi rátermettséget?” – kérdezi Gerevich Tibor 1916-ban M S mester kapcsán.¹⁸

JEGYZETEK

* A szerző OTKA és Bolyai ösztöndíjas.

¹ Magyarországi művészet 1300–1470 körül. I. Kötet. Szerk.: MAROSI Ernő Bp. 1987. 619.

² GEREVICH Tibor: Kolozsvári Tamás, az első magyar táblaképfestő. (O.M. Régészeti Társulat évkönyve. I. Bp. 1920–22. 154–187.)

³ Egy oklevél szerint Drugeth János nádorispán 1331-ben H. Mester festőnek birtokot adományozott, s oklevél említi Zsigmond király Bertalan nevű budai udvari festőjét is.

⁴ Tudományos Gyűjtemény, 1821. II. kötet, 123–124.

⁵ Magyar Kurir, 1822. I. 30–31. Csereyről újabb: ENYEDI Sándor: Cserey Farkas levelei Aranka Györgyhöz 1796-ból. = Magyar Könyvszemle, 1998/3. 295. A hazai műemlékvédelmi szemlélet és gondolkodás kialakulásához is adalékokkal szolgáló felhívásról: PAPP Júlia: Cserey Farkas „Hazafi Ohajtás”-a a Magyar Kurir 1822. évfolyamában. = Magyar Könyvszemle, 1999/1. 103–106.

⁶ Merkur von Ungarn, 1786. 36.

⁷ Az elkészült munkákat latin vagy német nyelven Kovachich budai címére kéri be-

küldeni. A legjobb munkákért fizetni is fognak. Bécsi Magyar Múzsza, 1787. 453–454.

⁸ Javaslat – mivel Széchenyi könyvtáralapítása már folyamatban volt – visszhang nélkül maradt. OSZK Kézirattár Fol. Lat 144.

⁹ V. WINDISCH Éva: Kovachich Márton György, a forráskutató. Bp. 1998. 152.

¹⁰ Az expedíció előzményeiről, eseményeiről és eredményeiről: V. WINDISCH i. m. 151–180.

¹¹ V. WINDISCH i. m. 159.

¹² OSZK Kézirattár Fol. Lat. 139

¹³ Pl. Jacob Wimpheling, Johannes Fischart, Carel van Mander, Joachim von Sandrart. Vö.: Emlék márványból vagy homokkőből. Válogatta, fordította és az előszót írta: MAROSI Ernő. Bp. 1976.

¹⁴ TARNAI Andor: Extra Hungarum non est vita... (Egy szállóige történetéhez.) Bp. 1969. SZELESTEI N. László: Irodalom- és tudományszervezési törekvések a 18. századi Magyarországon 1690–1790. Bp. 1989. 34. KOSÁRY Domokos: Művelődés a 18. századi Magyarországon. Bp. 1997. 154.

¹⁵ Beleértve pl. Dürernek a hazai művészek közé sorolását is. A magyarok kö-

zött – olvashatjuk 1774-ben – a régebbi időkben is voltak híres tudósok és művészek, pl. Dürer, Kupeczky és Mányoki. Ezek a nevek is jelzik – hangsúlyozza az írás szerzője – hogy szerencsés történelmi körülmények között a magyarok is alkalmasak a tudományok és a művészetek gyakorlására. Allergnädigst privilegierte Anzeigen, 1774. 265–269. V.ö.: TÍMÁR Árpád: Dürer-Literatur in Ungarn in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts. = Acta Historiae Artium 1978. 391–96.

¹⁶ Tudományos Gyűjtemény, 1821. II. kötet, 123–124.

¹⁷ U. o. 124.

¹⁸ Idézi: MIKÓ Árpád: Misztériumjáték. A táblák sorsa: források és feltevések. = M S mester Vizitáció-képe és egykori selmecbányai főoltára. Kiállítási katalógus. Bp. 1997. 149. (Vasárnapi Újság, 1916. 35. 553.) v.ö.: MAROSI Ernő: A magyar művészettörténeti gondolkodás korszakai. = A magyar művészettörténet-írás programjai. Válogatás két évszázad írásaiból. (Szerk.: Marosi Ernő) Bp. 1999. 349.